

OCENA WŁASNYCH PERSPEKTYW ŻYCIOWYCH PRZEZ MŁODZIEŻ W ZMIENIAJĄCEJ SIĘ SYTUACJI SPOŁECZNEJ W POLSCE

MARIA CZERWIŃSKA-JASIEWICZ

Wydział Psychologii

Uniwersytet Warszawski

YOUTH LIFE – PERSPECTIVE ESTIMATION IN CHANGING SOCIAL SITUATION IN POLAND

Summary. The research concerns the assessments made by young people aged 14-19 in relation to their own perspectives in the continually-changing social situation which characterizes today Poland. The theoretical bases for the work were provided by two theories: first one concerned with the development of the time perspective in young people during adolescence (Nuttin 1980; Tyszkowa 1980) and second one concerning the so - called „future orientation” of young people (after Nurmi 1991).

The research was carried out in April 1994 on a total of 373 pupils from six Warsaw schools (three primary and three secondary). 190 of the pupils were finishing primary school (at age of 14-15), while 183 were about to graduate from secondary school (at age of 18-19). The work made use of a questionnaire developed specially for the purpose and focused on the following elements of young people's future orientation: planning of the future, aims in life, the assessment of plans and the emotions (hopes and fears) associated with it.

The presented results are of a preliminary, descriptive nature, on account of the fact that statistical processing has not yet been completed. Nevertheless, they are sufficient to indicate that the future is a source of fear for a considerable proportion of the young people which increases with age. At the same time, the majority of those studies were of the view that professional success was attainable, and they also took the optimistic view that their plans for the future would work out. The nature of the situation society find itself in currently is that young people may focus more on personal and emotional links with people than on life in society as a whole.

Problem

Badania dotyczą oceny przez młodzież w wieku 14-19 lat własnych perspektyw życiowych w ciągle zmieniającej się sytuacji społecznej w Polsce. Podstawę teoretyczną badań stanowiły dwie teorie: teoria dotycząca rozwoju perspektywy czasowej młodzieży w okresie dorastania (Nuttin 1980; Tyszkowa 1980) oraz teoria dotycząca tzw. orientacji przyszłościowej (future orientation) młodzieży (Nurmi 1991). Według koncepcji J.E. Nurmi orientacja przyszłościowa jest złożonym, wielowymiarowym i wieloetapowym fenomenem. Określając pojęcie orientacji przyszłościowej J.E. Nurmi opiera się na teoriach z zakresu psychologii poznawczej (Bandura 1986; Neisser 1976; Weiner 1985 – za Nurmim 1991) oraz na teoriach działaniowych (Leontiew 1979; Nuttin 1984 – za Nurmim 1991). Opisuje on orientację przyszłościową w terminach trzech procesów: motywacji, planowania oraz oceniania. W prezentowanych badaniach uwzględniono następujące elementy orientacji przyszłościowej młodzieży: planowanie własnej przyszłości, cele życiowe, ocenę planów oraz związane z tym emocje (nadzieje, obawy itd.).

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób młodzież ocenia możliwość realizacji swoich planów w przyszłości?
2. Czy obawia się ona przyszłości i jakie są główne rodzaje jej obaw dotyczących przyszłości?
3. W jaki sposób młodzież ocenia aktualne warunki społeczne w Polsce?
4. Na czym polega według jej opinii sukces zawodowy oraz od jakich czynników on zależy?
5. Jakie są cele życiowe młodzieży?

Hipotez nie formułowano ze względu na sondażowy charakter badań.

Badana populacja

Badania przeprowadzono w kwietniu 1994 roku w sześciu szkołach w Warszawie (w trzech szkołach podstawowych oraz w trzech liceach ogólnokształcących). Badano dwie grupy młodzieży:

1. Młodzież kończąca szkołę podstawową (14-15 rok życia),
2. Młodzież kończąca liceum ogólnokształcące (18-19 rok życia).

Młodzież z obu powyższych grup znajduje się w przełomowym momencie zmiany szkoły, co zmusza do planowania swojej przyszłości i podejmowania decyzji z nią związanych. Łącznie zbadano 373 uczniów: 190 uczniów kończących szkołę podstawową oraz 183 uczniów kończących liceum ogólnokształcące (maturzystów).

Metoda badań

Do przeprowadzenia badań wykorzystano kwestionariusz skonstruowany specjalnie na użytek powyższych badań. Składa się on z dwóch części:

1. W części pierwszej znajdują się pytania dotyczące planów odnośnie przyszłości oraz decyzji edukacyjno-zawodowych, a także ich motywów.
2. W części drugiej znajdują się pytania dotyczące oceny własnych planów, możliwości ich realizacji, emocji z tym związanych (nadziei, obaw itd.) oraz celów życiowych młodzieży.

Kwestionariusz powyższy miał jedną wersję dla obu badanych grup młodzieży. Jego trafność została sprawdzona w badaniach pilotażowych.

Wyniki badań

Prezentowane wyniki badań mają charakter wstępny i będą kontynuowane. Dotyczą one następujących zagadnień:

1. Obaw i niepewności młodzieży dotyczących własnej przyszłości.
2. Oceny planów i powodzenia ich realizacji w przyszłości.
3. Oceny warunków społecznych w Polsce (przede wszystkim bezrobocia).
4. Określenia czym jest sukces zawodowy oraz czynników wpływających na sukces w życiu.
5. Określenia najważniejszych celów życiowych.

Poniżej przedstawiono główne wyniki dotyczące wymienionych zagadnień.

Ad 1). Obawy i niepewność młodzieży dotyczące własnej przyszłości.

Wyniki badań wskazują na to, że lęk i obawy dotyczące przyszłości wzrastają wraz z wiekiem młodzieży, co przypuszczalnie związane jest z jej wchodzeniem w życie społeczne, większymi doświadczeniami w tym zakresie i bardziej realną oceną problemów społecznych (Tabela 1).

Tabela 1. Lęk młodzieży przed przyszłością

Klasa	Odpowiedzi					
	Tak (boję się)		Nie (nie boję się)		Nie zastanawiałem się	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
VIII	51	26.8	48	25.3	49	25.8
IV (liceum)	82	45.5*	62	34.4	40	22.2

* – różnica istotna statystycznie – test chi – kwadrat

Rodzaje obaw są podobne w obu grupach młodzieży (Tabela 2).

Tabela 2. Rodzaje obaw młodzieży dotyczących przyszłości

Lp.	Odpowiedzi (rodzaje obaw)	Klasa VIII		Klasa IV (liceum)	
		liczba	%	liczba	%
1.	Nie dostanę się do wybranej szkoły	132	69.5*	22	13.0
2.	Nie dostanę się na studia	34	17.9	87	51.8*
3.	Nie skończę szkoły (studiów)	13	6.8	15	8.9
4.	Nie znajdę pracy po skończeniu szkoły (studiów)	70	36.8*	32	19.0
5.	Stracę pracę i będę bezrobotny (a)	37	19.5*	6	3.6
6.	Nie realizuję swoich planów	82	43.2	65	38.7
7.	Będę mało zarabiać	29	15.3	27	16.0
8.	Braku mieszkania	39	20.5*	22	13.0
9.	Nie ułoży mi się życie osobiste	62	32.6	90	53.6*
10.	Wszystko będzie się ciągle zmieniało	11.6*	11.6*	16	9.5
11.	Inne	8	4.2	30	17.8

* – różnica istotna statystycznie – test chi – kwadrat

Na podstawie przedstawionych wyżej danych można wymienić obawy młodzieży dotyczące przyszłości w następującej kolejności:

- 1) obawa dotycząca niedostania się do wybranej szkoły (na studia) – obawę taką wyraża większość młodzieży z obu grup,

- 2) lęk dotyczący niezrealizowania swoich planów w przyszłości,
 3) lęk przed tym, że nie ułoży się życie osobiste (znacznie częstszy u maturzystów),
 4) lęk przed bezrobociem (znacznie częstszy u uczniów klas ósmych).

Ad 2). Ocena powodzenia realizacji własnych planów w przyszłości.

Mimo wyrażanych wcześniej obaw i lęków w sytuacji dokonywania wyborów życiowych, większość młodzieży niezależnie od wieku przyjmuje postawę optymistyczną i uważa że uda jej się zrealizować swoje plany w przyszłości (zob. Tabela 3). Jeśli chodzi o realizację takich planów jak dostanie się do wybranej szkoły lub na studia oraz znalezienie pracy w wybranym zawodzie, istotnie bardziej pewni tego są maturzyści (zob. Tabela 4).

Tabela 3. Ocena powodzenia realizacji własnych planów w przyszłości

Klasa	Odpowiedzi					
	Tak (uda mi się)		Nie (nie uda mi się)		Nie wiem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
VIII	104	54.8	3	1.6	81	42.6
IV (liceum)	107	59.4	4	2.2	59	32.7

Tabela 4. Ocena możliwości zdobycia pracy w wybranym zawodzie

Klasa	Odpowiedzi					
	Tak		Nie		Nie wiem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
VIII	108	56.8	3	1.6	72	38.0
IV (liceum)	119	67.2	3	1.7	55	31.0

Ad 3). Ocena warunków społecznych w Polsce (głównie bezrobocia).

Wyniki podane wyżej przypuszczalnie wiążą się zarówno z bardziej pewną i realną oceną swoich szans, jak również aktualnej sytuacji społecznej w Polsce (głównie bezrobocia) przez maturzystów. Okazuje się bowiem, że maturzyści o

wiele bardziej adekwatnie i realistycznie oceniają wysokość bezrobocia zarówno w Warszawie jak i w całej Polsce. Uczniowie klas VIII nie mają dobrej orientacji co do wysokości bezrobocia zarówno w Warszawie jak i w całej Polsce. Wyniki badań wskazują na to, że jest ono według nich znacznie wyższe niż w rzeczywistości. Ocena taka wzmaga przypuszczalnie ich lęk, obawy i niepewność związane z własną przyszłością (zob. Tabele 5 i 6).

Tabela 5. Ocena wysokości bezrobocia w Warszawie

Klasa	Odpowiedzi									
	5 %		10 %		15 %		20 %		więcej	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
VIII	10	5.3	29	15.3	34	18.0	59	31.1	53	28.0
IV liceum	54	30.1	57	31.8	40	22.3	20	11.1	7	3.8

Tabela 6. Ocena wysokości bezrobocia w całej Polsce

Klasa	Odpowiedzi									
	5 %		10 %		15 %		20 %		więcej	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
VIII	4	2.1	15	8.0	30	15.8	40	21.1	95	50.0
IV liceum	5	2.8	37	20.4	73	40.3	49	27.0	18	9.9

Ad 4). Określenie czym jest sukces zawodowy i jakie są czynniki determinujące sukces w życiu.

Sukces zawodowy jest czymś innym dla maturzystów niż dla uczniów klas VIII. Dla maturzystów sukces zawodowy to przede wszystkim (zob. Tabela 7):

- 1) praca zgodna z zainteresowaniami,
- 2) ciekawa praca,
- 3) dobrze płatna praca,
- 4) ciekawi ludzie,
- 5) niezależność w pracy,
- 6) kontakty zagraniczne.

Natomiast dla uczniów klas VIII sukces zawodowy to przede wszystkim (zob. Tabela 7):

- 1) ciekawa praca i dobrze płatna praca (na tym samym pierwszym miejscu),

- 2) praca zgodna z zainteresowaniami,
- 3) ciekawi ludzie.

Tabela 7. Określenie na czym polega sukces zawodowy

Lp.	Odpowiedzi	Klasa VIII		Klasa IV (liceum)	
		liczba	%	liczba	%
1.	Dobrze płatna praca	101	53.2	93	60.4
2.	Ciekawa praca	53.2	53.2	108	70.1*
3.	Praca zgodna z zainteresowaniami	91	48.0	113	73.4*
4.	Wysokie stanowisko	19	10.0	20.3	14.9
5.	Niezależność w pracy	48	25.3	65	42.2*
6.	Kontakty zagraniczne	57	30.0	64	41.5
7.	Ciekawi ludzie	86	45.3	92	59.7
8.	Stanowisko kierownicze	18	9.5	16	10.4
9.	Inne	6	3.2	13	8.4

* – różnice istotne statystycznie – test chi – kwadrat

Czynniki wpływające na sukces w życiu także trochę inaczej oceniają maturzyści niż uczniowie klas VIII. Według maturzystów na sukces w życiu wpływ mają przede wszystkim (zob. Tabela 8):

- 1) inteligencja i zdolność,
- 2) Umiejętność współzycia z ludźmi,
- 3) duża wiedza,
- 4) wykształcenie.

Według uczniów klas VIII na sukces w życiu wpływają głównie (zob. Tabela 8):

- 1) inteligencja i zdolność,
- 2) spryt,
- 3) duża wiedza,
- 4) wykształcenie,
- 5) umiejętność współzycia z ludźmi.

Wysoką pozycję zajmują też takie czynniki, jak: „głowa do interesów”, „kontakty i znajomości” oraz „pieniądze”.

Tabela 8. Czynniki determinujące sukces w życiu w opinii młodzieży

Lp.	Odpowiedzi	Klasa VIII		Klasa IV (liceum)	
		liczba	%	liczba	%
1.	Inteligencja i zdolności	136	71.6	154	84.1*
2.	Doświadczenie życiowe (mądrość życiowa)	84	44.2	71	38.7
3.	Spyt	97	51.1*	58	31.7*
4.	Kwalifikacje zawodowe	67	35.3	66	36.0
5.	Duża wiedza	102	53.7*	76	41.5
6.	Umiejętność współżycia z ludźmi	95	50.0	130	71.0*
7.	Głowa do interesów	74	39.0*	51	27.8
8.	Wykształcenie	95	50.0*	76	41.5
9.	Pieniądze	39	20.5*	32	17.4
10.	Pomoc rodziny	22	11.6	20	10.9
11.	Kontakty, znajomości	66	34.7	55	30.0
12.	Inne	4	2.1	17	9.2

* – różnice istotne statystycznie – test chi – kwadrat

Ad 5). Określenie celów życiowych.

Najważniejsze cele życiowe dla obu badanych grup młodzieży są podobne. Są one następujące (zob. Tabele 9 i 10):

- 1) być kochanym,
- 2) mieć kogoś, kogo się kocha,
- 3) zdrowie,
- 4) szczęśliwe życie rodzinne,
- 5) niezależność,
- 6) trwała przyjaźń z ludźmi,
- 7) ciekawa praca,
- 8) bezpieczeństwo.

Dla maturzystów ważny jest także szacunek dla samego siebie, a dla uczniów klas VIII szacunek otoczenia.

Za najmniej ważne cele życiowe młodzież z obu badanych grup uznaje (zob. Tabele 9 i 10):

- 1) karierę polityczną i społeczną,
- 2) sławę,
- 3) władzę i wpływy,
- 4) błyszczyć w świecie,
- 5) zbawienie duszy,
- 6) bogactwo,
- 7) mistrzostwo w zawodzie,
- 8) dobrze się bawić i życie pełne przygód,
- 9) kariera zawodowa,
- 10) spokój ducha.

Tabela 9. Najważniejsze cele życiowe młodzieży (klasy VIII i maturzyści)
– rangowanie

Najważniejsze cele życiowe młodzieży (rangowanie)							
Nazwa celu		Klasa VIII		Nazwa celu		Klasa IV (maturzyści)	
		liczba	%			liczba	%
1.	Zdrowie	118	62.1	1.	Być kochanym	148	81.8*
2.	Mieć kogoś, kogo się kocha	103	54.2	2.	Mieć kogoś, kogo się kocha	142	78.5*
3.	Być kochanym	97	51.1	3.	Zdrowie	114	62.9
4.	Szczęśliwe życie rodzinne	95	50.0	4.	Szczęśliwe życie rodzinne	108	58.7
5.	Bezpieczeństwo	86	45.3	5.	Niezależność	103	56.9*
6.	Niezależność	73	38.4	6.	Trwała przyjaźń z ludźmi	100	55.3
7.	Trwała przyjaźń z ludźmi	68	35.8	7.	Ciekawa praca	84	46.4*
8.	Ciekawa praca	52	27.4	8.	Szacunek do samego siebie	79	43.7
9.	Szacunek otoczenia	50	26.3	9.	Bezpieczeństwo	62	34.3

* – różnice istotne statystycznie – test chi –kwadrat

Tabela 10. Najmniej ważne cele życiowe młodzieży (klasy VIII i maturzyści)
– rangowanie

Najmniej ważne cele życiowe młodzieży (rangowanie)							
Nazwa celu		Klasa VIII		Nazwa celu		Klasa IV (maturzyści)	
		liczba	%			liczba	%
1.	Kariera polityczna (społeczna)	97	51.1	1.	Błyszczec w świecie	150	82.7*
2.	Sława	87	45.8	2.	Kariera polityczna (społeczna)	139	76.8*
3.	Władza, wpływy	83	43.7	3.	Władza, wpływy	125	69.1*
4.	Błyszczec w świecie	81	42.6	4.	Sława	125	69.1*
5.	Zbawienie duszy	76	40.0	5.	Zbawienie duszy	110	60.8*
6.	Bogactwo	67	35.3	6.	Bogactwo	88	48.6
7.	Mistrzostwo w zawodzie	65	34.2	7.	Mistrzostwo w zawodzie	79	43.7
8.	Dobrze się bawić	56	29.8	8.	Kariera zawodowa	74	40.9

* – różnice istotne statystycznie – test chi –kwadrat

Wnioski i podsumowanie

Podstawowe wnioski z badań są następujące:

1. Uzyskane wyniki wskazują na dość powszechne i silne obawy oraz lęk młodzieży przed przyszłością. Zwiększają się one wraz z wiekiem młodzieży.
2. Niepewność i obawy młodzieży dotyczące przyszłości związane są przypuszczalnie głównie z aktualną sytuacją społeczną (oblężenie szkół średnich i wyższych, bezrobocie, ciągłe zmiany społeczne itd.).
3. Wzór sukcesu zawodowego zależy od wieku młodzieży. Występują różne wzory sukcesu zawodowego zależnie od wieku młodzieży, co wiąże się zapewne z różnymi systemami wartości młodzieży w różnym wieku.

4. Cele życiowe uznane przez badaną młodzież za najważniejsze wskazują równocześnie na wartości cenione szczególnie przez całą badaną młodzież w okresie dorastania (14 -19 rok życia), niezależnie od wieku. Są to przede wszystkim takie wartości, jak: a) rodzina, b) miłość, c) przyjaźń, d) zdrowie, e) ciekawa praca.

Podsumowując przedstawione powyżej wyniki badań, można przypuszczać, iż mają one istotny związek z aktualną sytuacją społeczną oraz zachodzącymi zmianami społecznymi (z niepewnością sytuacji społecznej, z ciągłymi przemianami społeczno-ekonomicznymi, ze zmianami na rynku pracy, z bezrobociem, z obniżeniem szkół średnich i wyższych itp.).

Sytuacja powyższa może wyjaśniać obawy młodzieży dotyczące własnej przyszłości oraz preferowanie przez nią głównie celów życiowych o charakterze osobistym i uczuciowym. Niepewność i zmienność sytuacji społecznej może tłumaczyć także skupienie się młodzieży bardziej na uczuciowych związkach z ludźmi niż na życiu społecznym i działaniach społecznych. Podobne wyniki otrzymała Maria Tyszkowa (1993) w swoich badaniach dotyczących wyobrażeń młodzieży na temat własnej przyszłości. Zauważyła ona na początku lat dziewięćdziesiątych (lata 1991-1992) tendencję wzrostu pesymizmu młodzieży odnośnie własnej przyszłości. Autorka tłumaczyła tę tendencję przełomem społecznym i bardzo niepewną sytuacją społeczną, w której trudno prognozować swoją przyszłość. Podobne tendencje dostrzegły w swoich badaniach H. Liberska (1993), K. Skarżyńska (1991) oraz T. Hejnicka-Bezwińska (1991).

Podsumowując całość zaprezentowanych badań, można przypuszczać, iż aktualna sytuacja społeczna w Polsce ma znaczący wpływ na orientację przyszłościową młodzieży, przede wszystkim na jej cele i plany życiowe, na ocenę możliwości ich realizacji oraz na obawy i lęki młodzieży związane z własną przyszłością.

LITERATURA CYTOWANA

- Czerwińska-Jasiewicz M. (1991). *Psychologiczne problemy wyboru zawodu*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czerwińska-Jasiewicz M. *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości (uwarunkowania psychospołeczne)*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW (w druku).
- Czerwińska-Jasiewicz M. (1993). *Personal standards and aspirations of adolescents concerned with their own future*. Bonn (materiały konferencyjne).

- Czerwińska-Jasiewicz M. (1995). Self-knowledge of young people in the period of adolescence and their decisions concerning their own futures. *Polish Quarterly of Developmental Psychology*, 1, 2.
- Hejnicka-Bezwińska T. (1991). *Orientacje życiowe młodzieży*. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP Bydgoszcz.
- Liberska H. (1993). Perspektywy czasowe młodzieży w Polsce. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 1, 2.
- Nurmi J.E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11.
- Nurmi J.E. (1989). Development of orientation to the future during early adolescence..., *International Journal of Psychology* 24.
- Nuttin J. (1980). *Motivation et perspectives d'Avenir*. Louvain: Presses Universitaires de Louvain.
- Rodriguez-Tome H., Bariaud T. (1987). *Les perspectives temporelles a l'adolescence*. Paris.
- Skarżyńska K. (1991). *Konformizm i samokierowanie jako wartości*. Warszawa: Wydawnictwa Instytutu Psychologii PAN.
- Tyszkowa M. (1980). Percepcja sytuacji a zmiany rozwojowe w strukturze „ja”. W: Z. Ratajczak (red.). *Psychologia w służbie człowieka*. Warszawa: PWN.
- Tyszkowa M. (1993). Wyobrażenia młodzieży na temat własnych perspektyw życiowych a zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce. *Kolokwia Psychologiczne*, tom. 2.
- Zaleski Z. (red.), (1994). *Psychology of future orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.